

ROBERT JASTRZĘBSKI

DR HAB., PROF. UW, UNIwersYTET WARSZAWSKI, RADCA PRAWNY

<https://orcid.org/0000-0002-7265-0614>

Inflacja w państwie polskim (1918–1939). Uwagi prawno-ekonomiczno-historyczne

1. Pojęcie pieniądza oraz polityki inflacyjnej państwa; 2. Inflacja w okresie II Rzeczypospolitej;
3. Podsumowanie.

1

Inflacja – jako określony proces ekonomiczny – jest ściśle związana z pojęciem pieniądza. Warto zaznaczyć, że również inne zjawiska, takie jak deflacja czy dewaluacja, są przede wszystkim procesami monetarnymi, które wynikają z prowadzonej przez państwo polityki skarbowej i z braku jego równowagi finansowej¹. Co istotne, procesy te występowały od czasów starożytnych, czyli w zasadzie od wprowadzenia pieniądza do wymiany towarowej. Inflacja była związana z tzw. zjawiskiem psucia pieniądza, które polegało na zmianie systemu monetarnego przez panującego, zgodnie z zasadą *monetae sunt regales*². Oznaczało to emisję przez władcę gorszego pieniądza kruszcowego, o mniejszej zawartości szlachetnego kruszcu. Właśnie wówczas zostało sformułowane prawo Greshama-Kopernika, zgodnie z którym pieniądz gorszy (o mniejszej zawartości szlachetnego kruszcu)

¹ Zob. F. Zweig, *Deflacja – dewaluacja – inflacja*, „*Ekonomista*” 1934, t. 2, s. 29–39; A. Heydel, *Co to jest inflacja i deflacja?*, „*Ekonomista*” 1934, t. 3, s. 41–53.

² Więcej na ten temat: W. Krzyżanowski, *Z zagadnień gospodarki wojennej*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1939, s. 39–42; A. Stelmachowski, *Nominalizm pieniężny a waloryzacja*, „*Studia Cywilistyczne*” 1965, t. 6, s. 282–302.

wypiera z obiegu lepszy, ten ostatni zaś ulega tezauryzacji³. Uważa się, że pieniądź papierowy po raz pierwszy wprowadził do obrotu szkot John Law we Francji w XVII w. W późniejszym okresie emisja tego rodzaju pieniądza nabrała szybszego tempa, niż miało to miejsce w przypadku pieniądza kruszcowego⁴.

Współcześnie inflacja pieniężna polega na emisji pieniądza papierowego, co powoduje deprecjację waluty obiegowej państwa. Często jest to określane mianem nałożenia na społeczeństwo tzw. podatku inflacyjnego⁵. W związku z tym można współcześnie uznać, że: „Zepsucie pieniądza jest ukrytym podatkiem, spadającym na tych, co posiadają kapitały lub wierzytelności w formie pieniądza”⁶. Podatek inflacyjny charakteryzuje się tym, że posiadacz pieniądza, który nie wydaje go w krótkim czasie po otrzymaniu, traci część pierwotnej wartości ze względu na spadek siły nabywczej jednostki monetarnej. Spadek siły nabywczej pieniądza zależy od wielkości inflacji. W praktyce oznacza to uruchomienie prasy drukarskiej do fabrykacji pieniądza, który stanowi prawny środek obiegowy⁷.

Aby zatem zrozumieć zjawisko inflacji, należy scharakteryzować pojęcie pieniądza oraz jego funkcje. Oczywiście na przestrzeni dziejów były i nadal są one różnie definiowane. W XX w. miał na to wpływ przede wszystkim wielki kryzys gospodarczy lat 30. i związany z nim interwencjonizm gospodarczy państwa, a więc myśl ekonomiczna Johna M. Keynesa⁸. Po II wojnie światowej w krajach socjalistycznych duże znaczenie miała ideologia marksistowska oraz związana z nią gospodarka planowa⁹.

³ Zob. W. Fabierkiewicz, *Nauka o pieniądzu*, Koło Prawników Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa 1932, s. 30–34; J. Zajda, *Kopernikowska teoria pieniądza*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1973, nr 35, z. 4, s. 17–40.

⁴ Zob. T. Adamczewski, *Pieniądz i problem jego wartości*, Księgarnia św. Wojciecha w Poznaniu, Poznań 1931, s. 77–79. Według Romana Rybarskiego pieniądzem papierowym posługiwano się już w IX w. w Chinach. Zob. R. Rybarski, *Marka polska i złoty polski*, Księgarnia i Skład Nut Perzyński, Niklewicz i S-ka, Warszawa 1922, s. 110–170.

⁵ Zob. R. Rybarski, *Nauka skarbowości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 197–198.

⁶ W. Krzyżanowski, *op. cit.*, s. 41–42.

⁷ Zob. H. Dalton, *Zasady skarbowości*, Wydawnictwo Kazimierza Rutskiego w Łodzi, Łódź 1948, s. 164–170.

⁸ Zob. J.M. Keynes, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1956.

⁹ Więcej na ten temat: Z. Fedorowicz, *Pieniądz w gospodarce socjalistycznej (zarys teorii)*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1962, s. 81–183; Z. Karpiński, *Ustroje pieniężne w Polsce od roku 1917*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968, s. 223–228; L. Kurowski, M. Weralski, *Prawo finansowe*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968, s. 173–187; J. Beksiak, U. Libura, S. Nikołajczuk, A. Wakar, A. Wernik, *Teoria pieniądza w gospodarce socjalistycznej*, red. nauk. A. Wakar, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1969, s. 15–86.

Systemy pieniężne poszczególnych organizmów państwowych podlegają wydanym przez nie regulacjom prawnym. W ten sposób państwa określają wspólnie instytucję emisyjną, czyli banki, które posiadają przywilej emisyjny, a więc monopol (regale) druku oraz bicia pieniądza obiegowego, w tym zasady funkcjonowania systemu walutowego. Regulacje te mają być ramami prawnymi działalności gospodarczej, w tym wypadku polityki ekonomicznej określonego państwa. Wynika z tego, że pieniądź jest nie tylko przedmiotem opisu w kontekście zjawisk ekonomicznych, ale również prawnych. W związku z tym należy uznać, że emitowanie go przez państwo jest rezultatem określonych regulacji prawnych i jest on państwowym znakiem płatniczym, który służy do likwidacji zobowiązań publicznoprawnych i prywatnoprawnych¹⁰. W ten sposób pieniądzem, w znaczeniu prawnym, jest jedynie ustalony na podstawie aktu prawnego oznaczony znak płatniczy, który pełni funkcję miernika wartości i, jak wspomniano, umożliwia zwalnianie z zobowiązań¹¹. Pieniądź powinien zasadniczo pełnić pięć podstawowych funkcji: mierzyć wartość określonych towarów, pośredniczyć w ich wymianie, przechowywać wartości w czasie, co jest związane z oszczędzaniem, pośredniczyć w obrocie kapitałów pieniężnych, czego wynikiem jest udzielanie kredytów, oraz stanowić środek płatniczy¹².

Z prawnego punktu widzenia ważną rolę odgrywają dwie zasadnicze teorie pieniądza, tj. nominalistyczna oraz metalistyczna. W pierwszej zakłada się, że pieniądź stanowi niejako wytwór porządku prawnego, a więc jego istotą jest ustalona przez państwo funkcja zwalniania z zobowiązań przez zapłatę. Następstwem tego jest uznanie, że ma on charakter abstrakcyjnej jednostki rachunkowej. Zgodnie zaś z teorią metalistyczną pieniądź ma oznaczoną wartość ekonomiczną, np. kruszcu, z którego jest zrobiony¹³. W praktyce zasadniczo obowiązuje teoria nominalistyczna, jeśli inflacja nie ma radykalnego charakteru. Andrzej Stelmachowski zauważył jednak, że w sytuacji „[...] daleko posuniętej inflacji, grożącej zupełnym pozbawieniem wiarygodności pieniężnych jakiegokolwiek znaczenia, sądy przechodziły na stanowisko waloryzacji i przerachowywały wiarygodności pieniężne”¹⁴. Co istotne, miało to miejsce właśnie w państwie polskim w XX w.,

¹⁰ Zob. A. Krzyżanowski, *Nauka o pieniądzu i kredycie*, Księgarnia J. Czerneckiego, Warszawa 1922, s. 14–29; W. Fabierkiewicz, *op. cit.*, s. 7–9.

¹¹ Zob. T. Dybowski, *Świadczenia pieniężne [w:] System prawa cywilnego*, t. 3: *Prawo zobowiązań*, cz. 1: *Część ogólna*, red. Z. Radwański, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981, s. 119.

¹² Więcej na ten temat: A. Krzyżanowski, *op. cit.*, s. 6–14; T. Adamczewski, *op. cit.*, s. 11–19; W. Fabierkiewicz, *op. cit.*, s. 10–16.

¹³ Więcej na ten temat: A. Stelmachowski, *op. cit.*, s. 277–282; Z. Żabiński, *Istota prawna jednostki pieniężnej*, „*Studia Cywilistyczne*” 1965, t. 6, s. 241–244.

¹⁴ A. Stelmachowski, *op. cit.*, s. 303–304.

w okresie hiperinflacji marki polskiej w II Rzeczypospolitej¹⁵, a następnie w krótkim okresie po II wojnie światowej oraz w latach 90., na podstawie klauzuli *rebus sic stantibus*¹⁶.

Przed wybuchem I wojny światowej emisja pieniądza w większości państw była oparta na złocie – był to tzw. *gold standard*. Po wojnie rozpowszechnił się natomiast *gold exchange standard*. W tym systemie zakładano, że obieg pieniądza poza złotem oraz weksłami dyskontowanymi w banku emisyjnym pokryty jest również dewizami, głównie walutami innych państw¹⁷. Kryzys gospodarczy lat 30. oraz związany z nim rozwój interwencjonizmu państwowego, którego jednym z elementów była polityka monetarna państw polegająca przede wszystkim na kształtowaniu obiegu pieniężnego ze względu na określone cele ekonomiczne, spowodowały, że pieniądz powoli tracił pokrycie. W związku z tym po II wojnie światowej, mimo ustaleń konferencji w Bretton Woods w 1944 r., pieniądz papierowy stał się abstrakcyjną jednostką obrachunkową, która określa ceny towarów oraz usług na rynkach krajowych oraz zagranicznych¹⁸.

Warto podkreślić, że mimo zmiany charakteru pieniądza państwa nadal prowadziły i prowadzą politykę inflacyjną. Gospodarkę inflacyjną trafnie scharakteryzował Waław Fabierkiewicz w 1932 r. Stwierdził on, że jest to taka gospodarka pieniężna, „[...] którą cechuje sztuczne, nie wynikające z potrzeb obrotu gospodarczego, powiększanie ilości pieniądza w obiegu”, dodając jednocześnie, iż: „Gospodarka inflacyjna ma z reguły miejsce w okresach wojen, rewolucji lub głębokich kryzysów gospodarczych, pociągających za sobą deficyty budżetowe, pokrywane drukiem pieniądza papierowego [...]”, w związku z czym: „Sam proces inflacji polega na wprowadzeniu do obiegu dodatkowej siły nabywczej [...]”, a więc banknotów. Skutki takich działań opisał zaś tak:

Rezultatem wprowadzenia tej dodatkowej siły nabywczej, przy niezwiększającej się odpowiednio ilości towarów, jest z reguły wzrost cen towarów i złota, a w dalszej konsekwencji i załamanie się kursu pieniądza krajowego, i powstanie poważnych zaburzeń w procesach kapitalizacyjnych¹⁹.

¹⁵ Więcej na ten temat: R. Jastrzębski, *Lex Zoll. Zarys prawnno-ekonomiczno-historyczny*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

¹⁶ Więcej na ten temat: R. Jastrzębski, *Wpływ siły nabywczej pieniądza na wykonanie zobowiązań prywatnoprawnych w II Rzeczypospolitej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 394–425.

¹⁷ Więcej na ten temat: Z. Karpiński, *Waluta złota i pozłacana*, Biblioteka Ekonomiczna Tygodnika „Przemysł i Handel”, Warszawa 1928.

¹⁸ Zob. Z. Żabiński, *Istota prawna...*, *op. cit.*, s. 244–258; *idem*, *Próba nowoczesnej cywilnoprawnej konstrukcji pojęcia pieniądza i zapłaty*, „Państwo i Prawo” 1972, z. 8–9, s. 133–134; *idem*, *Rozwój podstaw prawa obrotu pieniężnego i czynności bankowych*, „Studia Cywilistyczne” 1988, t. 34, s. 50–56.

¹⁹ W. Fabierkiewicz, *op. cit.*, s. 84–85.

Dochodzi zatem do naruszenia równowagi gospodarczej ze względu na dodruk pieniądza, który nie jest wynikiem procesów towarowych.

Wyróżnia się kilka podstawowych teorii inflacji, do których należy zaliczyć m.in. teorię ilościową, popytową i kosztową²⁰. Trzeba jednak zaznaczyć, że wahania cen towarów i usług, które wynikają z procesów produkcyjnych, nie stanowią inflacji. Są one po prostu zależne od popytu i podaży, czyli wynikają z uwarunkowań rynkowych. W przypadku inflacji, kiedy następuje wypuszczenie przez bank emisyjny na rynek dodatkowej ilości pieniądza, zwiększenie ilości waluty obiegowej niejako automatycznie powoduje podwyższenie cen towarów i usług. Wymiar inflacji zależy od określonych czynników, najczęściej cen towarów i usług, które są brane pod uwagę w celu określenia jej wielkości. Ze względu na wzrost cen, który nastąpił w roku poprzedzającym inflację, obecnie wyróżnia się: inflację pełzającą (3–5% rocznie), inflację kroczącą (5–10% rocznie), inflację galopującą (10–100% rocznie) oraz hiperinflację (ponad 100% rocznie)²¹. Dla funkcjonowania państwa najbardziej niebezpieczna jest hiperinflacja, która powoduje, że pieniądz nie spełnia swoich funkcji, co prowadzi do rozprzężenia życia gospodarczego. Konieczna jest wówczas reforma gospodarcza, w tym walutowa. W kwestii ustroju pieniężnego oznacza ona wprowadzenie nowej jednostki monetarnej, która ma zastąpić zdewaluowany pieniądz. Co istotne, współcześnie banki centralne stosują strategię bezpośredniego celu inflacyjnego, co w praktyce oznacza utrzymywanie niskiej i stabilnej inflacji²².

²⁰ Więcej na ten temat: K. Sokołowski, *Inflacja*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1978, s. 17–70; J. Denizet, *Wielka inflacja. Płace, procent i kursy walut*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981, s. 19–55; M. Belka, *Inflacja i polityka antyinflacyjna we współczesnym kapitalizmie (z teorii anglo-amerykańskiej)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica” 1985, nr 52, s. 11–79; M. Belka, *Inflacja w kapitalizmie (uwagi na marginesie wykładu ekonomii politycznej)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica” 1985, nr 56, s. 39–55; J. Winiecki, *Źródła inflacji w gospodarce rynkowej i w gospodarce planowej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986, s. 9–65; B. Oyrzanowski, *Współczesne teorie ekonomiczne a inflacja* [w:] *Inflacja*, red. W. Litewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1993, s. 45–57.

²¹ Klasyfikacja inflacji ma charakter umowny. Kazimierz Sokołowski wyróżnił: inflację pełzającą (powolną, łagodną, przytłumioną, trwałą, chroniczną: 4–5% rocznie), inflację kroczącą (stapającą, kłusującą: 5–10% rocznie), inflację galopującą (2- lub więcej cyfrową rocznie), inflację histeryczną (hiperinflację: 3- i więcej cyfrową rocznie). K. Sokołowski, *op. cit.*, s. 13–16. Marek Belka przyjął natomiast podział na: inflację pełzającą (3–5% rocznie), inflację kroczącą (5–10% rocznie), inflację galopującą (10–20% rocznie), hiperinflację (100–200% lub więcej). M. Belka, *Inflacja i polityka...*, *op. cit.*, s. 6.

²² Zob. P. Krajewski, P. Baranowski, *Wprowadzenie i realizacja strategii bezpośredniego celu inflacyjnego w Polsce*, Instytut Ekonomii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006, s. 7–24.

2

Na inflację w okresie powstawania państwa polskiego i formowania się jego granic miały początkowo wpływ systemy pieniężne odziedziczone po okresie zaborów. Austro-Węgry, II Rzesza Niemiecka i Rosja carska uczestniczyły w I wojnie światowej i ich instytucje emisyjne oraz rządy opracowały strategię gospodarczą, której celem było wygranie konfliktu zbrojnego. Należała do niej również polityka inflacyjna, którą prowadziły banki centralne tych krajów. W praktyce jednak ze względu na klęskę militarną państw centralnych oraz związaną z tym katastrofę finansową, rozpad monarchii dualistycznej oraz rewolucję w Rosji ich systemy finansowe nie miały dużego znaczenia gospodarczego dla powstającego państwa polskiego. W ten sposób przejęte zasoby pieniężne państw zaborczych w postaci walut papierowych, które nie miały pokrycia w złocie, nie mogły już być miernikami wartości, ponieważ stanowiły surogaty pieniędzy. Były to jedynie pieniądze obiegowe o bliżej niekreślonej wartości, których podstawową funkcją było zwalnianie z zobowiązań przez zapłatę.

W 1916 r. została utworzona przez okupanta niemieckiego dla General Gubernatorstwa Warszawskiego Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa (PKKP). Był to bank, który emitował markę polską. Powołano ją w celu ograniczenia obiegu marki niemieckiej, finansowania niemieckich działań wojennych przez ludność posługującą się marką polską na obszarze okupowanym, a także włączenia przyszłego państwa polskiego do niemieckiego obszaru walutowego po wygraniu wojny przez państwa centralne. W 1918 r. władze polskie przejęły PKKP²³, która następnie stała się instytucją emisyjną państwa polskiego²⁴. Duże znaczenie miała unifikacja walutowa, która przebiegała w latach 1919–1923. Jej rezultatem było uznanie marki polskiej za jedyny pieniądź obiegowy²⁵. W ten sposób marka polska zastąpiła waluty państw obcych i stała się prawnym środkiem płatniczym na obszarze ówczesnego państwa polskiego.

Początkowo rozwój obiegu marki polskiej nie miał charakteru hiperinflacji. Zmiany nastąpiły w 1923 r., wówczas z każdym kolejnym miesiącem wzrastał jej obieg oraz kurs do dolara amerykańskiego (tabela 1, 2).

²³ Zob. S. Karpiński, *Pamiętnik dziesięciolecia 1915–1924*, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1931, s. 192–201.

²⁴ Zob. R. Rybarski, *Marka polska...*, *op. cit.*, s. 3–15; T. Adamczewski, *op. cit.*, s. 85–90; Z. Karpiński, *Ustroje pieniężne...*, *op. cit.*, s. 17–24.

²⁵ Więcej na ten temat: Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939*, t. 1: *W dobie inflacji 1918–1923*, Książka i Wiedza, Warszawa 1967, s. 276–278.

Tabela 1. Rozwój inflacji w Polsce w latach 1918–1923

Data	Obieg banknotów [w tys. marek polskich]	Kurs dolara [w markach polskich]
30 listopada 1918 r.	930 457	8,50
31 grudnia 1918 r.	1 024 314	9
30 czerwca 1919 r.	1 784 564	17,50
31 grudnia 1919 r.	5 316 295	110,12
30 czerwca 1920 r.	21 730 074	141,75
31 grudnia 1920 r.	49 361 485	590
30 czerwca 1921 r.	102 697 302	2 075
31 grudnia 1921 r.	229 537 560	2 922,5
30 czerwca 1922 r.	300 101 132	4 700
31 grudnia 1922 r.	793 437 498	17 800
30 czerwca 1923 r.	3 566 649 071	104 000
31 grudnia 1923 r.	125 371 955 360	6 375 000
31 stycznia 1924 r.	313 659 830 013	9 300 000
27 kwietnia 1924 r.	570 697 550 472	9 250 000

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Zdziechowski, *Finanse Polski w latach 1924 i 1925*, Biblioteka Polska, Warszawa 1925, s. 13–15; E. Taylor, *Inflacja polska*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 1926, s. 22–23; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939*, t. 1: *W dobie inflacji 1918–1923*, Książka i Wiedza, Warszawa 1967, s. 280.

Tabela 2. Wielkość obiegu marki polskiej w 1923 r.

Data	Obieg [w mln marek polskich]	Wskaźnik cen hurtowych [styczeń 1914 = 1]	Wskaźnik kursu dolara w końcu miesiąca [1914 = 1]
31 stycznia	909 160	5 391	7 804
28 lutego	1 177 301	8 431	11 494
31 marca	1 841 206	9 784	10 051
30 kwietnia	2 332 397	10 481	11 700
31 maja	2 733 794	11 130	12 563
30 czerwca	3 566 649	18 623	24 167
31 lipca	4 478 709	30 387	40 000
31 sierpnia	6 871 777	52 408	59 206
30 września	11 197 738	72 278	75 873
31 października	23 080 402	276 487	401 224
30 listopada	53 217 495	679 437	872 897
31 grudnia	125 371 955	1 423 007	1 502 976

Źródło: opracowanie własne na podstawie E. Taylor, *Inflacja polska*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 1926, s. 22–23.

Trudności skarbowe w państwie polskim, z którymi mierzono się w tamtym okresie, spowodowały, że kolejne rządy finansowały swoje wydatki z emisji marki polskiej. Podstawową przyczyną trudności finansowych były koszty wojenne. Uznawano, że druk pieniądza bez pokrycia (pieniądza papierowego) jest podatkiem nakładanym na posługującą się nim ludność²⁶. Według obliczeń Jerzego Zdziechowskiego łączna suma podatku inflacyjnego pobranego przez państwo polskie w związku z emisją marek polskich wyniosła 630 mln dolarów²⁷.

Roman Rybarski tak scharakteryzował politykę skarbową tamtego okresu:

Państwo polskie puszcza w obieg coraz większe ilości marek polskich. Równocześnie ceny towarów idą w górę, następuje coraz większy wzrost drożyzny. Jaki związek zachodzi między tymi dwoma faktami? Jedni utrzymują, że wzmagająca się inflacja wywołuje drożyznę; drudzy, że wzrastająca drożyzna wywołuje inflację. Dla jednych inflacja jest przyczyną, dla drugich skutkiem drożyzny. Nie potrzebujemy jednak wdawać się w rozróżnianie, która strona ma rację. Związek, który zachodzi między zjawiskami społecznymi, bardzo często nie da się ująć jednostronną formułą przyczyny i skutku. Typowa w życiu gospodarczym jest wzajemna funkcjonalna zależność zjawisk, jedne oddziałują na drugie, skutek jednego staje się znów przyczyną drugiego. Tego rodzaju związek zachodzi także między wzrostem emisji a wzrostem drożyzny²⁸.

Zwrócił on przy tym uwagę na uruchomione takimi działaniami mechanizmy:

Państwo dokonywa emisji na potrzeby skarbowe. Puszcza w obieg miliard marek, powiększa np. istniejący obieg o 20%. Pieniądz papierowy zjawil się nie dlatego, że stosunki wymienne tego wymagają, że zwiększyła się ilość dóbr, ilość obrotów, lecz dlatego, że skarbowi potrzeba było pieniędzy. [...] Działanie wzrastającego obiegu pieniężnego jest do pewnych granic mechaniczne. Sam fakt zwiększania ilości znaków obiegowych ciśnie ku górze ceny towarów. Ale do tych niejako mechanicznych momentów dołączają się wkrótce i psychologiczne. Społeczeństwo spostrzega, że ustawowy znak obiegowy, marka polska, traci na swej wartości, że nie reprezentuje stałej siły nabywczej, wbrew swojemu celowi i założeniu, jako pieniądza. Zaczyna ten fakt uwzględniać w swoich rachunkach, zaczyna dyskontować spadek wartości marki²⁹.

²⁶ Zob. T. Szturm de Sztrem, *Znaczenie inflacji jako podatku*, „*Ekonomista*” 1923, t. 3, s. 88–97; E. Taylor, *Ciążar inflacji w Polsce*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 1925, nr 5, z. 4, s. 1037–1052; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski...*, t. 1., *op. cit.*, s. 287–292.

²⁷ Zob. J. Zdziechowski, *Finanse Polski w latach 1924 i 1925*, Biblioteka Polska, Warszawa 1925, s. 13.

²⁸ R. Rybarski, *Marka polska...*, *op. cit.*, s. 16. Zmodernizowano pisownię w obrębie cytatów zgodnie z obowiązującymi wytycznymi.

²⁹ *Ibidem*, s. 16–17.

Bezpośrednim skutkiem zwiększającej się emisji marki polskiej był wzrost cen towarów, czyli tzw. drożyzna, dlatego podjęto działania, które miały powstrzymać inflację. Należy do nich zaliczyć administracyjne regulowanie cen przez określanie cen maksymalnych, sekwestr towarów oraz wprowadzanie różnego rodzaju kontyngentów, a także powoływanie organów kontroli państwowej z uprawnieniami do nakładania kar, które miały nadzorować wprowadzone przez państwo polskie rozwiązania prawne w celu ograniczenia wzrostu cen towarów, zwłaszcza pierwszej potrzeby. Miała wówczas miejsce lichwa rzeczowa (towarowa), polegająca na czerpaniu nadmiernych korzyści majątkowych ze sprzedaży towarów masowych (powszechnego użytku), takich jak żywność, opał, środki lecznicze³⁰. Warto zaznaczyć, że taka polityka, zwłaszcza nakładanie sankcji karnych, przynosi doraźne rezultaty i nie jest to rozwiązanie, które można stosować długoterminowo.

Zwrócił na to uwagę Stanisław Karpiński, późniejszy Prezes Banku Polskiego, który w 1921 r. stwierdził: „Dopóki pieniądź jest chory, żadna szubienica nie wytępi «lichwy». Nie towar drożeje, lecz pieniądź podleje”³¹. Rok później zanotował zaś taką konkluzję:

Przykro stwierdzić, że pod tym względem nic się nie nauczyliśmy z doświadczenia innych i nic się nie zmieniła natura ludzka. Już przed stuleciem przeszło dzielny Washington walczył z fatalnymi skutkami drukowanego bez miary pieniądza tworzącej się republiki Amerykańskiej, i tak samo, tylko w sosie biblijnym, groził ówczesnym paskarzom i spekulantom: będą stawiał szubienice pięć razy wyższe niż dla Hamana!³²

Skomentował także krótko dyskusję toczącą się wówczas w Senacie Rzeczypospolitej Polskiej I kadencji, którego był członkiem w latach 1922–1924, dotyczącą wprowadzenia złotych wskaźników. Ostatecznie doszedł do wniosku: „Przed wszystkim trzeba przerwać drukowanie pieniędzy i przez to utrwalić ich wartość. Wszystkie nasze biedy są wynikiem niezdrowego pieniądza, nie wyłączając upadku moralności, autorytetu, zaniku poczucia obowiązku i oszczędności”³³.

W związku z tym marka polska w 1923 r. stała się walutą o bliżej nieokreślonej wartości, ponieważ jej wahania kursowe były trudne do przewidzenia. Powodowało to wiele negatywnych zjawisk społecznych: rozwijał się czarny rynek, nie było budżetowych dochodów podatkowych, nie można więc było uchwalić budżetu państwa, obywatele trzymający oszczędności w walucie krajowej ubożeli, uciekano

³⁰ Więcej na ten temat: D. Fajgenberg, *Lichwa*, Kasa im. Mianowskiego, Inst. Popierania Nauki, Warszawa 1932, s. 114–153.

³¹ S. Karpiński, *Pamiętnik...*, *op. cit.*, s. 258.

³² *Ibidem*, s. 290.

³³ *Ibidem*, s. 291.

więc od pieniądza krajowego na rzecz stabilnych walut państw obcych lub towarów o stałej wartości³⁴. Karpiński w pamiętniku pod datą 4 października 1923 r. zanotował: „Tymczasem jest coraz gorzej. Odbywa się masowe i całkowite wyrzucenie z majątku dawnych akcjonariuszów i wkładców. Chory pieniądz zatruwa duszę obywatela. W kraju wre. Idealne podłoże dla wszelkich przewrotów”³⁵.

W zaistniałej sytuacji konieczne stało się przeprowadzenie reformy walutowej. Warto zaznaczyć, że już wcześniej były podejmowane (nieudane) próby naprawy finansów państwa³⁶, jednak dopiero hiperinflacja marki polskiej spowodowała, że waluta ta przestała spełniać podstawowe funkcje pieniądza. Nie przynosiła państwu pożytków, stała się wręcz zagrożeniem dla jego istnienia. W dniu 19 grudnia 1923 r. Prezesem Rady Ministrów i jednocześnie Ministrem Skarbu został Władysław Grabski³⁷. Powołany rząd miał charakter pozaparlamentarny i powstał w wyniku kompromisu polskich stronnictw politycznych reprezentowanych w Sejmie. Program reformy gospodarczej uwzględniał przede wszystkim zastąpienie zdeprecjonowanej marki polskiej nową jednostką monetarną oraz zrównoważenie budżetu i likwidację deficytu budżetowego³⁸.

Uchwalono Ustawę z dnia 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej³⁹, na podstawie której Prezydent Rzeczypospolitej uzyskał możliwość wydawania rozporządzeń z mocą ustawy do 30 czerwca 1924 r. zgodnie z uprzednio podjętymi uchwałami Rady Ministrów. Ustawa ta została uchwalona prawie jednomyślnie przez obydwie izby parlamentu. Uznano:

Widocznie wszyscy już są dostatecznie przekonani, że tak dalej iść nie może, że życie wymaga natychmiastowej, gruntownej reformy skarbowej i walutowej, które nie mogą być przeprowadzane normalnie według długotrwałej procedury ustawodawczej, lecz wymagają postępowania szybkiego, śmiałego i uproszczonego, które by umożliwiło bezzwłoczne wykonanie powziętych decyzji⁴⁰.

³⁴ Więcej na ten temat: E. Taylor, *Inflacja polska*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 1926, s. 232–288; S. Głąbiński, *Teoria ekonomiki narodowej*, Towarzystwo Wydawnicze „Ateneum”, Lwów 1927, s. 312–313; R. Rybarski, *Marka polska...*, *op. cit.*, s. 61–90.

³⁵ S. Karpiński, *Pamiętnik...*, *op. cit.*, s. 302.

³⁶ Zob. R. Rybarski, *Marka polska...*, *op. cit.*, s. 171–243; E. Taylor, *Inflacja...*, *op. cit.*, s. 289–336; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski...*, t. 1, *op. cit.*, s. 282–287.

³⁷ Zob. W. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924–1925)*, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1927, s. 26–29.

³⁸ Więcej na ten temat: Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939*, t. 2: *Od Grabskiego do Piłsudskiego. Okres kryzysu poinflacyjnego i ożywienia koniunktury 1924–1929*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971, s. 185–188.

³⁹ Dz.U. z 1924 r., nr 4, poz. 28.

⁴⁰ S. Karpiński, *Pamiętnik...*, *op. cit.*, s. 314–315.

Upoważnienie do wydawania rozporządzeń przez Prezydenta Rzeczypospolitej na podstawie uchwał Rady Ministrów zostało przedłużone do 31 grudnia 1924 r., zgodnie z Ustawą z dnia 31 lipca 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i poprawie gospodarstwa społecznego⁴¹.

W wyniku przeprowadzonej reformy zlikwidowano PKKP i utworzono Bank Polski jako prywatną spółkę akcyjną wyposażoną w przywilej emisji biletów bankowych. Wprowadzono do obiegu nową jednostkę monetarną, złotego, która zastąpiła markę polską i miała parytet złota (1 zł odpowiadał 9/31 grama czystego złota). Określono relację wymiany marki polskiej na złotego w wysokości 1,8 mln marek polskich za 1 złotego⁴², przy czym odrębnie zostały przerachowane zobowiązania pieniężne zaciągnięte w walutach państw zaborczych, w tym płatne w markach polskich. W ostatnim przypadku chodziło przede wszystkim o należności zabezpieczone rzeczowo, których nominalna spłata według tak określonej relacji marki polskiej do złotego groziła wierzycielowi dużymi stratami finansowymi⁴³. Złoty polski, którego emisję rozpoczął Bank Polski, miał pokrycie złotowo-dewizowe⁴⁴.

W trakcie dyskusji w Sejmie nad preliminarzem budżetowym na 1924 r. Stanisław Głąbiński zwrócił uwagę na znaczenie reformy walutowej. Stwierdził on, że:

[...] to co zostało osiągnięte na drodze do sanacji naszych stosunków skarbowych i naszej waluty, jest dziełem społeczeństwa polskiego, jest dziełem osiągniętym przez wysiłek narodu bez obcej pomocy. Fakt ten, jeżeli stanie się faktem trwałym, będzie miał dziejowe, historyczne znaczenie, będzie równocześnie także wymownym dla tych wszystkich za granicą, a także i w kraju, którzy niezupełnie się jeszcze pogodzili z myślą, iż Państwo Polskie nie tylko jest niepodległe, ale jest także trwałe i jest żywotne. Zagranica nie pomogła nam w dziedzinie sanacji naszych stosunków skarbowych, przeciwnie przez swoją chwiejną, a często niechętną nam politykę, a tak samo i przez czynniki spekulacyjne, przez łudzenie nadziejami udzielenia nam pożyczki, raczej odwlekała sanację skarbu, aniżeli ją przyspieszyła. [...] Dobrą gwiazdą dla dzisiejszego Rządu było przede wszystkim zawieszenie broni, jakie nastąpiło tutaj w tej Wysokiej Izbie, milcząco, pewne treuga Dei pomiędzy stronnictwami wobec programu sanacji

⁴¹ Dz.U. z 1924 r., nr 71, poz. 687.

⁴² Więcej na ten temat: E. Taylor, *Inflacja...*, *op. cit.*, s. 351–372; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski...*, t. 2, *op. cit.*, s. 189–193.

⁴³ Więcej na ten temat: Z. Karpiński, *Ustroje pieniężne...*, *op. cit.*, s. 57–71.

⁴⁴ Zob. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie systemu monetarnego, Dz.U. z 1924 r., nr 7, poz. 65; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie ustanowienia statutu dla banku emisyjnego, Dz.U. z 1924 r., nr 8, poz. 75; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego, Dz.U. z 1924 r., nr 34, poz. 351.

Skarbu, które doprowadziło do tego, że powoli wróciło zaufanie społeczeństwa i wróciła nadzieja i wiara we własne siły i ta nadzieja i wiara były najsilniejszą dźwignią i najbardziej nieocenionym skarbem, które pomogły p. Ministrowi Grabskiemu przy pierwszym etapie sanacji skarbu⁴⁵.

Do drugiej inflacji polskiej, czyli załamania się kursu złotego, doszło w 1925 r. Miały wówczas miejsce m.in. klęska nieurodzaju, wojna celna z państwem niemieckim i spadek rezerw walutowych w Banku Polskim. Sytuacja ta spowodowała, że rząd zaczął pokrywać deficyt budżetowy emisją bilonu i biletów zdawkowych o niskich nominałach, co określa się mianem inflacji bilonowej⁴⁶. W praktyce w obiegu były więc dwie waluty: emitowana przez Bank Polski oraz emitowana przez rząd. Wyższą wartość miała ta emitowana przez bank centralny państwa polskiego. Podjęcie przez rząd próby wymuszenia na Banku Polskim ochrony kursu złotego wywołało konflikt między Prezesem Banku Karpińskim a Prezesem Rady Ministrów i jednocześnie Ministrem Skarbu Grabskim. Spór ten spowodował podanie się rządu do dymisji. Był on też przejawem niezależności ekonomicznej banku emisyjnego od czynników politycznych⁴⁷. W nowym rządzie Ministrem Skarbu został Jerzy Zdziechowski. Warunkiem stabilizacji złotego miała być według niego poprawa sytuacji ekonomicznej państwa, a spadek kursu złotego uznawał za pozytywne zjawisko, umożliwiało bowiem eksport⁴⁸.

W drugiej połowie 1926 r., czyli po zamachu majowym, nastąpiła wyraźna poprawa sytuacji ekonomicznej w państwie polskim oraz ustabilizowanie kursu złotego. Rząd sanacji uzyskał tzw. pożyczkę stabilizacyjną⁴⁹. W 1927 r. zostały określone nowe zasady ustroju pieniężnego⁵⁰, których nie zmieniono aż do wybuchu II

⁴⁵ Sprawozdanie stenograficzne z 127 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 11 czerwca 1924 r., Sejm Rzeczypospolitej I kadencji (1922–1927), łam CXXVII/6–CXXVII/7.

⁴⁶ Więcej na ten temat: E. Taylor, *Druga inflacja polska. Przyczyny, przebieg, środki zaradcze*, Gebethner i Wolff, Poznań 1926; T. Adamczewski, *op. cit.*, s. 90–96; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski...*, t. 2, *op. cit.*, s. 193–200.

⁴⁷ Zob. W. Grabski, *op. cit.*, s. 132–139, 176–188; S. Karpiński, *Złe czasy. Pamiętnik 1924–1943*, Klinika Języka, Szczecin 2021, s. 38–48.

⁴⁸ Zob. Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski...*, t. 2, *op. cit.*, s. 197–199.

⁴⁹ Więcej na ten temat: Z. Landau, *Plan stabilizacyjny 1927–1930. Geneza, założenia, wyniki*, Książka i Wiedza, Warszawa 1963, s. 169–223; Z. Karpiński, *Ustroje pieniężne...*, *op. cit.*, s. 88–100; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski...*, t. 2, *op. cit.*, s. 200–205; J. Zajda, *Kierunki polityki walutowej Polski w okresie międzywojennym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986, s. 36–78.

⁵⁰ Zob. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o planie stabilizacyjnym i zaciągnięciu pożyczki zagranicznej, Dz.U. z 1927 r., nr 88, poz. 789; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o stabilizacji złotego, Dz.U. z 1927 r., nr 88, poz. 790; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 5 listopada

wojny światowej. W wyniku reformy walutowej miała miejsce dewaluacja waluty polskiej, a nowy parytet złotego został obniżony o 42% w stosunku do określonego w 1924 r.⁵¹ Nie nastąpiła ponadto, co do zasady, waloryzacja zobowiązań zaciągniętych w złotych sprzed dewaluacji, dlatego 1 złoty sprzed stabilizacji odpowiadał 1 złotemu po zmianie systemu monetarnego⁵².

3

W okresie II Rzeczypospolitej inflacja była związana z wydatkami odradzającego się państwa polskiego, w szczególności kosztami prowadzonych działań wojennych, a następnie odbudowy kraju. W praktyce oznaczało to nałożenie na społeczeństwo podatku inflacyjnego (w średniowieczu takie działanie określano mianem pсування pieniądza).

Państwo określa, jaki środek płatniczy zwalnia z zobowiązań prywatnoprawnych i publicznoprawnych. W ten sposób, emitując środki pieniężne, może nabywać towary oraz usługi. W obiegu znajdują się pieniądze, które nie są wynikiem obrotów gospodarczych. W związku z tym następuje wzrost cen towarów, a posiadacze pieniędzy papierowych tracą część ich wartości ze względu na spadek siły nabywczej waluty. Oczywiście rozmiary podatku inflacyjnego zależą od skali inflacji, czyli spadku siły nabywczej pieniądza. Zastosowana przez państwo polityka inflacyjna powoduje, że dochodzi do wyłączenia. W drugiej połowie lat 20. XX w. Jan Wasilkowski wprowadzanie takich rozwiązań uzasadnił tym, że „[...] państwo nie posiada środków, które by mu pozwoliły zmuszać stale osoby prywatne do pozbywania dóbr i wyświadczania usług za cenę, która w ich oczach uchodzi za niedostateczną”⁵³.

W okresie hiperinflacji marki polskiej został nałożony na społeczeństwo podatek inflacyjny, który stanowił podstawowe źródło dochodów państwa polskiego. Konieczne było więc przeprowadzenie reformy walutowej, która miała na celu uzdrowienie stosunków pieniężno-kredytowych. Była ona jedną ze składowych ówczesnej reformy gospodarczej Grabskiego. Po niej nastąpiła druga inflacja polska, dewaluacja złotego, związana z załamaniem kursu waluty polskiej w 1925 r.

1927 r. w sprawie zmiany ustroju pieniężnego, Dz.U. z 1927 r., nr 97, poz. 855; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 5 listopada 1927 r. o zatwierdzeniu zmian w statucie Banku Polskiego, Dz.U. z 1927 r., nr 97, poz. 856.

⁵¹ Zob. Z. Karpiński, *Ustroje pieniężne...*, *op. cit.*, s. 101–121; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski...*, t. 2, *op. cit.*, s. 206–208.

⁵² Zob. R. Jastrzębski, *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 195–202.

⁵³ J. Wasilkowski, *Zagadnienie waloryzacji zobowiązań prywatno-prawnych w orzecznictwie francuskim*, Drukarnia A. Gałęzowskiego i Spółki, Warszawa 1927, s. 49.

Ostateczna stabilizacja złotego nastąpiła w 1927 r., kiedy określono nowe zasady ustroju pieniężnego w państwie polskim. Nie zmieniły się one już do końca istnienia II Rzeczypospolitej.

Z inflacją wiąże się oczywiście problem spłaty należności pieniężnych, zwłaszcza prywatnoprawnych, w pieniądzu zdeprecjonowanym, tj. w kwocie nominalnej. Dochodzi bowiem do sytuacji, w której dłużnicy czerpią nieuzasadnione zyski kosztem wierzycieli. W związku z tym państwo zdecydowało się na ingerencję w spłatę należności pieniężnych, wydając Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerachowaniu zobowiązań prywatno-prawnych, określane jako *lex Zoll*⁵⁴. Warto jednak zaznaczyć, że taka interwencja ustawodawcza nie miała miejsca po drugiej inflacji polskiej. Dalszą zaś tego konsekwencją była nowa regulacja, tj. klauzula *rebus sic stantibus*, wprowadzona Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeksu zobowiązań⁵⁵, która obowiązywała przez krótki okres po II wojnie światowej, ale już w zmienionej rzeczywistości polityczno-gospodarczo-społecznej.

Bibliografia

Akty prawne

- Ustawa z dnia 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej, Dz.U. z 1924 r., nr 4, poz. 28.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie systemu monetarnego, Dz.U. z 1924 r., nr 7, poz. 65.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie ustanowienia statutu dla banku emisyjnego, Dz.U. z 1924 r., nr 8, poz. 75.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego, Dz.U. z 1924 r., nr 34, poz. 351.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerachowaniu zobowiązań prywatno-prawnych, Dz.U. z 1924 r., nr 42, poz. 441.
- Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i poprawie gospodarstwa społecznego, Dz.U. z 1924 r., nr 71, poz. 687.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o planie stabilizacyjnym i zaciągnięciu pożyczki zagranicznej, Dz.U. z 1927 r., nr 88, poz. 789.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o stabilizacji złotego, Dz.U. z 1927 r., nr 88, poz. 790.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 5 listopada 1927 r. w sprawie zmiany ustroju pieniężnego, Dz.U. z 1927 r., nr 97, poz. 855.

⁵⁴ Dz.U. z 1924 r., nr 42, poz. 441.

⁵⁵ Dz.U. z 1933 r., nr 82, poz. 598.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 5 listopada 1927 r. o zatwierdzeniu zmian w statucie Banku Polskiego, Dz.U. z 1927 r., nr 97, poz. 856.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań, Dz.U. z 1933 r., nr 82, poz. 598.

Materiały ustawodawcze

Sprawozdanie stenograficzne z 127 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 11 czerwca 1924 r., Sejm Rzeczypospolitej I kadencji (1922–1927), łam CXXVII/6–CXXVII/7.

Literatura

Adamczewski T., *Pieniądz i problem jego wartości*, Księgarnia św. Wojciecha w Poznaniu, Poznań 1931.

Beksiak J., Libura U., Nikolańczuk S., Wakar A., Wernik A., *Teoria pieniądza w gospodarce socjalistycznej*, red. nauk. A. Wakar, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1969.

Belka M., *Inflacja i polityka antyinflacyjna we współczesnym kapitalizmie (z teorii anglo-amerykańskiej)*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica” 1985, nr 52.

Belka M., *Inflacja w kapitalizmie (uwagi na marginesie wykładu ekonomii politycznej)*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica” 1985, nr 56, s. 39–55.

Dalton H., *Zasady skarbowości*, Wydawnictwo Kazimierza Rutskiego w Łodzi, Łódź 1948.

Denizet J., *Wielka inflacja. Płace, procent i kursy walut*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981.

Dybowski T., *Świadczenia pieniężne [w:] System prawa cywilnego*, t. 3: *Prawo zobowiązań*, cz. 1: *Część ogólna*, red. Z. Radwański, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981, s. 117–142.

Fabierkiewicz W., *Nauka o pieniądzu*, Koło Prawników Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa 1932.

Fajgenberg D., *Lichwa*, Kasa im. Mianowskiego, Inst. Popierania Nauki, Warszawa 1932.

Fedorowicz Z., *Pieniądz w gospodarce socjalistycznej (zarys teorii)*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1962.

Głąbiński S., *Teoria ekonomiki narodowej*, Towarzystwo Wydawnicze „Ateneum”, Lwów 1927.

Grabski W., *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924–1925)*, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1927.

Heydel A., *Co to jest inflacja i deflacja?*, „Ekonomista” 1934, t. 3, s. 41–53.

Jastrzębski R., *Lex Zoll. Zarys prawno-ekonomiczno-historyczny*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Jastrzębski R., *Wpływ siły nabywczej pieniądza na wykonanie zobowiązań prywatnoprawnych w II Rzeczypospolitej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

Karpiński S., *Pamiętnik dziesięciolecia 1915–1924*, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1931.

Karpiński S., *Złe czasy. Pamiętnik 1924–1943*, Klinika Języka, Szczesne 2021.

- Karpiński Z., *Ustroje pieniężne w Polsce od roku 1917*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968.
- Karpiński Z., *Waluta złota i pozłacana*, Biblioteka Ekonomiczna Tygodnika „Przemysł i Handel”, Warszawa 1928.
- Keynes J.M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1956.
- Krajewski P., Baranowski P., *Wprowadzenie i realizacja strategii bezpośredniego celu inflacyjnego w Polsce*, Instytut Ekonomii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006.
- Krzyżanowski A., *Nauka o pieniądzu i kredycie*, Księgarnia J. Czerneckiego, Warszawa 1922.
- Krzyżanowski W., *Z zagadnień gospodarki wojennej*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1939.
- Kurowski L., Weralski M., *Prawo finansowe*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968.
- Landau Z., *Plan stabilizacyjny 1927–1930. Geneza, założenia, wyniki*, Książka i Wiedza, Warszawa 1963.
- Landau Z., Tomaszewski J., *Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939*, t. 1: *W dobie inflacji 1918–1923*, Książka i Wiedza, Warszawa 1967.
- Landau Z., Tomaszewski J., *Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939*, t. 2: *Od Grabskiego do Piłsudskiego. Okres kryzysu poinflacyjnego i ożywienia koniunktury 1924–1929*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971.
- Oyrzanowski B., *Współczesne teorie ekonomiczne a inflacja* [w:] *Inflacja*, red. W. Litewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1993, s. 45–57.
- Rybarski R., *Marka polska i złoty polski*, Księgarnia i Skład Nut Perzyński, Niklewicz i S-ka, Warszawa 1922.
- Rybarski R., *Nauka skarbowości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Sokołowski K., *Inflacja*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1978.
- Stelmachowski A., *Nominalizm pieniężny a waloryzacja*, „Studia Cywilistyczne” 1965, t. 6, s. 277–332.
- Szturm de Sztrem T., *Znaczenie inflacji jako podatku*, „Ekonomista” 1923, t. 3, s. 88–97.
- Taylor E., *Ciężar inflacji w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1925, nr 5, z. 4, s. 1037–1052.
- Taylor E., *Druga inflacja polska. Przyczyny, przebieg, środki zaradcze*, Gebethner i Wolff, Poznań 1926.
- Taylor E., *Inflacja polska*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 1926.
- Wasilkowski J., *Zagadnienie waloryzacji zobowiązań prywatno-prawnych w orzecznictwie francuskim*, Drukarnia A. Gałęzowskiego i Spółki, Warszawa 1927.
- Winiecki J., *Źródła inflacji w gospodarce rynkowej i w gospodarce planowej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986.
- Zajda J., *Kierunki polityki walutowej Polski w okresie międzywojennym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986.
- Zajda J., *Kopernikowska teoria pieniądza*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1973, nr 35, z. 4, s. 17–40.

- Zdziechowski J., *Finanse Polski w latach 1924 i 1925*, Biblioteka Polska, Warszawa 1925.
- Zweig F., *Deflacja – dewaluacja – inflacja*, „*Ekonomista*” 1934, t. 2, s. 29–39.
- Żabiński Z., *Istota prawna jednostki pieniężnej*, „*Studia Cywilistyczne*” 1965, t. 6, s. 233–275.
- Żabiński Z., *Próba nowoczesnej cywilnoprawnej konstrukcji pojęcia pieniądza i zapłaty*, „*Państwo i Prawo*” 1972, z. 8–9, s. 132–142.
- Żabiński Z., *Rozwój podstaw prawa obrotu pieniężnego i czynności bankowych*, „*Studia Cywilistyczne*” 1988, t. 34, s. 15–71.

ROBERT JASTRZĘBSKI

DR HAB., PROF. UW, UNIwersYTET WARSZAWSKI, RADCA PRAWNY

<https://orcid.org/0000-0002-7265-0614>

Inflacja w państwie polskim (1918–1939). Uwagi prawno-ekonomiczno-historyczne

Publikacja dotyczy zjawiska inflacji w państwie polskim w XX w., w okresie kształtowania się państwowości polskiej po I wojnie światowej. Artykuł składa się z trzech części. W pierwszej omówiono podstawowe teorie pieniądza, przede wszystkim metalistyczną i nominalistyczną, oraz jego funkcje, a także pojęcie oraz rodzaje inflacji (inflację pełzającą, kroczącą, galopującą oraz hiperinflację), scharakteryzowano również podatek inflacyjny. W drugiej części opisano przebieg inflacji w II Rzeczypospolitej, związane z tym zjawisko hiperinflacji marki polskiej i reformę walutową z 1924 r., a następnie drugą stabilizację złotego w 1927 r. Zwrócono ponadto uwagę na przerachowanie na nową walutę (złotego) świadczeń pieniężnych, które zostały zaciągnięte w marce polskiej, oraz klauzulę *rebus sic stantibus*.

Słowa kluczowe: inflacja, hiperinflacja, pieniądz, reformy walutowe, klauzula *rebus sic stantibus*

ROBERT JASTRZĘBSKI

PHD, DSC, ASSOCIATE PROFESSOR, UNIVERSITY OF WARSAW, ATTORNEY-AT-LAW

<https://orcid.org/0000-0002-7265-0614>

Inflation in Poland (1918–1939): Legal, Economic, and Historical Remarks

This article is divided into three sections which are centred around the topic of inflation pressures faced by the Polish economy in the 20th century, particularly in the period of the formation of Polish statehood after World War I. In the first section, the author discusses monetary theories (namely the metallist and chartalist ones), functions of money, four types of inflation (creeping, walking, galloping inflation, and hyperinflation), as well as the

concept of an inflation tax. The second section is centred around increasing inflation pressures in the Second Polish Republic and deals with the following topics: the hyperinflation of the Polish mark and the resulting monetary reform of 1924, the second stabilization of the Polish złoty in 1927, the conversion of monetary obligations incurred in the Polish mark into the new currency, and the *rebus sic stantibus* clause.

Keywords: inflation, hyperinflation, money, monetary reform, *rebus sic stantibus* clause